

Tuza Csilla

ÁLLAMI SZOLGÁLAT, KÖZSZOLGÁLAT A 19. SZÁZAD KÖZEPÉN

Egy készülő abszolútizmuskori személyügyi adatbázis

Bevezetés

A közszolgalat egyidős az állam megjelenésével, hiszen mindig is szükség volt olyan írástudó rétegre, amely ellátja az államigazgatási teendőket és lojális a rendszerhez, amelytől a megélhetése függ. Habár a történelem folyamán nem mindig köztisztviselőknak hívták őket, mégis évszázadok óta ők biztosították az államigazgatás gördülékeny működését.

A felvilágosodás korában megjelenő modern állam kialakulásával, az állam és egyház szétválásával, a közigazgatási ágak szétválasztásával ez a réteg is átalakult. A 18. században jelentek meg azok a közszolgák, akik már élethivatásszerűen dolgoztak az államigazgatásban, és munkájuk elvégzéséhez a szükséges szaktudással, iskolai végzettséggel rendelkeztek.

Magyarországon Mária Terézia és II. József uralkodása alatt alakult ki az a hivatalnokréteg, amelyet már modern értelemben vett, szakképzett közszolgák alkottak. Mária Terézia 1769-ben elrendelte az ügyvédek számára az ügyvédi szakvizsga letételét, ezzel kívánta biztosítani egyben azt is, hogy a közigazgatásba is jogvégzett emberek kerüljenek. II. József a közigazgatási alkalmazottak számára kötelezővé tette a legalább alapfokú jogi tanulmányokat.¹

¹ Erre a folyamatra lásd *Varga Endre – Veres Miklós: Bírósági levéltárak 1526–1869.* Bp. 1989. 193–203.

A katonai minősítések szolgáltak mintául a hivatalnoki minősítésekhez is. A köztisztviselők Mária Terézia kora óta részesülnek állami nyugdíjban.²

Milyen volt a jó hivatalnok? „Mindenkinek legjobb tudása szerint kell az ügyeket intéznie, ne gondoljon semmi másra, ne lásson és ne halljon meg egyebet, csak azt, ami ezekre vonatkozik.” A vezető „valóságos munkát végezzen, hassa át a közjó szeretete, s erre nevelje rá beosztottit is”. Az ilyen vezetőnek megfelelő iskolázottsággal kell rendelkeznie, és mielőtt vezető beosztást kap, megfelelő gyakorlatra kell szert tennie.³

II. József tette lehetővé, hogy nem nemesek is vállalhattak már közhivatalokban állást, a közzolgálat élethivatássá, kenyérkeresetté vált. Ugyanakkor viszont megjelent a nemesség körében is egy új, hivatalnoki réteg, amelynek korábban anyagi lehetőségei nem tették lehetővé a hivatalok vállalását, most azonban megnyílt előttük az út, elsősorban a megyei hivatalokban.⁴

Minősítés a Bach-korszakban

A minősítés igen fontos dolog volt a köztisztviselő számára, hiszen a jó minősítés határozta meg hivatali előmenetelét, fizetésemelését, napidíjas alkalmazottból állandó státuszba vételét. Ha állást változtatott, vitte magával minősítési listáját, és az ott leírtak jelentős súllyal estek latba az elbírálásnál, megkapja-e az állást, vagy sem. Elvárták a hivatalnoktól, hogy igyekvő legyen, szorgalmas, továbbképezze magát állásában, jellemére nézve pedig legyen kellemes, jól nevelt, tudjon együtt dolgozni kollegáival, és engedelmeskedjen hivatali feljebbvalójának. A Bach-korszak hivatalnokait politikai szempontból is minősíteni kellett. A nyelvtudás nem előny, hanem elvárás volt.

Különös jelentőséggel bírtak a minősítési lapok az 1850-es, 1860-as években. Az 1848–1849. évi szabadságharc leverése után az új közigazgatási rendszerben csak olyan személyeket alkalmaztak, akik igazolni tudták, hogy a szabadságharc idején nem kompromittálódtak, nem vállaltak szerepet a forradalomban, a magyar minisztériumokban nem álltak alkalmazásban. Ezt a hivatalnokoknak az ún. igazolóbizottságok (Purifications-Comité) előtt kellett tisztáznuk, mai szóval az eljárást átvilágításnak neveznénk. A vizsgálatot a

² A hivatalnoki réteg kiépítésére tett intézkedésekre lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Királyi Kancellária Levéltára – Kancellária regisztratórája – Acta generalia (a továbbiakban: MNL OL A 39) 1780:6549, MNL OL A 39 1781:2485.

³ *Hajdu Lajos*: A közjó szolgálatában. Bp. 1983. 9.

⁴ Az új hivatali nemességre lásd *Vajnági Márta*: Új hivatali nemesség Magyarországon a 18. század második felében. Sic itur ad astra. 2003. 2–3. sz. 175–226.; A megyei hivatalokra, különös tekintettel az abszolutizmuskorra példa *Pap József*: „Én is a passzív ellenállók egyike voltam...” Aetas, 15. (2000: 1–2. sz.)

katonai igazgatás hatóságai végezték a civilek esetében is. A vizsgálat lefolytatására nézve 1849-ben adták ki az irányelveket.⁵

Az igazolásokból eleve kizárták azokat, akik a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetése után még hivatalt vállaltak. Mivel az uralkodót megfosztották trónjától, a trónfosztás után hivatalt vállálót felségárulónak tekintették, akik nem szolgálhatják ugyanazt az uralkodót, akit megtagadtak. Azok is eme rendelkezés hatálya alá estek, akik elvállalták ugyan a hivatalt, de akár betegség, akár más okok miatt végül is nem léptek szolgálatba.

Az igazoláshoz be kellett mutatnia a jelöltnek minden hivatalos papírját, és két tanúval is igazolnia kellett, hogy a forradalom alatt lojálisan viselkedett. Nem büntették azokat, akik még az uralkodó által kinevezett és elismert kormányok és miniszterelnökök idején viseltek közhivatalt. Így például Barta Adolf, aki Esztergom megyében vállalt hivatalt és a forradalom idején még kitüntetést is kapott, viselhetett hivatalt a Bach-korszakban is, mert a legitim kormányok idején szolgált, és a Függetlenségi Nyilatkozat után már nem.⁶ Bene Imre igazolni tudta, hogy habár közvetlenül a forradalom előtt titkári állásért folyamodott, a forradalom miatt azonban már nem vállalta el az egyébként megszerzett állását.⁷ Daróczy Ignácot 1850-től alkalmazták ugyan, de mivel nem tudta megnyugtatóan igazolni forradalom alatti lojális magatartását, ajánlják megfigyelését, és ezt még minősítési lapjára is felvezették.⁸ Megemlíthetjük még Belnay Lajost, aki 1848 előtt a Magyar Királyi Kancellárián kezdte pályafutását, és az április törvények után egyenesen vezetett útja a Külügyminisztériumba. Azonban már a Szemere-kormány idején elhagyta a minisztériumi szolgálatot, és inkább Nyitra megyében húzta meg magát. Az új rendszerben végül a Pozsonyi Helytartósági Osztályig jutott.⁹ Általában úgy tapasztaltuk, hogy a forradalom és szabadságharc idején nem kompromittálódott hivatalnokokat mind alkalmazták, sőt, kimondottan előnyt jelentett, ha valaki már 1848 előtt is hivatali gyakorlatot szerzett.

Csizmadia Andor adatai¹⁰ szerint a Bach-korszak hivatalaiban mintegy 18 000 hivatalnok dolgozott hivatásszerűen, vagyis fizetésükön kívül biztosítani kellett nekik a nyugdíjukat is, és sok esetben bizonyos természetbeni juttatásokat is kaptak. A természetbeni juttatások közé tartozott a szolgálati lakás, téli tüzelő, útiköltség térítés, esetleg megművelhető kert vagy földdarab stb.¹¹ Szabadságra elmehettek ugyan, de ezek nem voltak fizetett napok, kérvényezni

⁵ MNL OL Abszolútizmuskori levéltár – K. K. Purifications Comité D 293 1849:7065.

⁶ MNL OL Abszolútizmuskori levéltár – Magyar Királyi Kancellária Levéltára – Személyügyi iratok (a továbbiakban: MNL OL D 188) – Bach-korszakbeli kimutatások – Barta Adolf.

⁷ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Bene Imre.

⁸ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Daróczy Ignác.

⁹ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Belnay Lajos.

¹⁰ *Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Bp. 1976. 93.

¹¹ A szolgálati lakás pénzben megváltható volt, de erre ritkán került sor, és mindig alapos indok támasztotta alá. Ilyen volt például a Veszprém megyei börtönigazgató érvelése, hogy a

kellett, és csak meghatározott számú napokat vehettek igénybe, a napok száma szolgálati évek és beosztás szerint is változott. Minősítési lapjukra rávezették azt is, haapidíjas alkalmazottakból állandósították őket, illetve ha változatlan minőségben nagyobb fizetésért dolgoztak tovább.

Az 1860-ban újra felállított Magyar Királyi Kancellária ma is őrzi azoknak a hivatalnokoknak a minősítési tábláit, akik a Bach-korszak idején állami alkalmazásban álltak.¹² Ezek igen sok mindent elárulnak a megfigyelőnek. A minősítési lapokat és hivatalnoki névsorokat tanulmányozva elvétve találunk olyan tisztviselőt, aki a cseh, sziléziai, osztrák, itáliai területekről érkezett Magyarországra, és egyáltalán nem tudott magyarul. Ritka eset volt például a prágai születésű Vinzenz Edlenbach, aki még németül sem tudott, és csehországi pályafutása után a kassai kerületbe került szolgabírónak.¹³

Az 1850-es években szolgáló hazai hivatalnokréteget tehát erős túlzás lenne „idegen”-nek beállítani. Mivel a német lett a hivatali nyelv, akadtak természetesen olyan emberek, akik az említett cseh-osztrák tartományokból vagy Szilézia területéről, sőt az olasz tartományokból jöttek Magyarországra dolgozni, de kijelenthetjük, hogy a hivatalnokaink zöme nemcsak hogy magyar volt, de többnyire az 1848 előtti időszak vármegyei hivatalainál, vagy a Magyar Kamaránál, a Magyar Királyi Helytartótanácsnál, a Magyar Királyi Kancelláriánál szolgáltak. Az 1848 előtti hivatalnokrétegnek latinul, németül mindenképpen tudnia kellett, így számukra a német hivatali nyelv nem okozhatott gondot. Aki nemzetiségek által lakott területeken született vagy szolgált, az beszélt szlovákul, horvátul, szerbül, románul vagy ruténul is. Minősítésnél megkülönböztették azt is, hogy csak beszél, vagy ír és olvas is az adott nyelven. Ennek azért volt jelentősége, mert az alacsonyabb hivatali alkalmazottak (hivatalszolgák, börtönőrök) sok esetben teljesen írástudatlanok voltak, de előfordult, hogy három-négy nyelven is megértették magukat.

Mivel a közigazgatás nyelve a német lett, talán ez az egyik oka annak a toposznak, mely meghonosodott a korszakra vonatkozó szakirodalomban, vagyis annak, hogy a Bach-huszárok külföldiek voltak, az új rendszer magyarokat nem alkalmazott. A régi, áprilisi törvényekkel feloszlott hivatalok alkalmazottai 1849 után a rendszerrel való együttműködést választották. Ennek oka részben a kenyérkereseti kényszer volt, részben az osztrák elnyomó rendszer elleni tiltakozásul a magyar hivatalnokréteg túlsúlyának megtartása.¹⁴ Sőt, a német közigazgatási nyelv ellenére előfordult, hogy valakit pontosan a

szolgálati lakásból annak rossz állapota miatt kénytelen volt kiköltözni. MNL OL Abszolútizmuskori levéltár – K. K. Districts Regierung Oedenburg – Általános iratok D 112 Cumulus.

¹² MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások. Ezen kívül a különböző felsőfokú és megyei hatóságok is őriznek bőségesen személyügyi iratokat, így minősítési táblákat is, de az adatbázishoz most csak az elsőként említett dokumentumokat vesszük figyelembe.

¹³ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Edlenbach Vinzenz.

¹⁴ Erre lásd *Csapody Tamás*: Passzív rezisztencia szekunder formái Magyarországon 1848 és 1865 között. *Politikatudományi Szemle* 14. (2005: 1–2. sz.) 184–196.

magyar nyelvtudás hiánya miatt helyeztettek át német, illetve szlovák nyelvterületre.¹⁵

A minősítéseket a hivatalnok előjárójának, vagy a hivatalvezetőnek kellett elvégeznie. Az illető benyújtotta iskolai bizonyítványait, az előző munkahelyéről kapott igazolásokat, fizetési kimutatásait, esetleges kitüntetéseit stb. A minősítési lapra rávezették valamennyi iskoláját, általános iskolától kezdve a gimnáziumi, illetve egyetemi végzettségig. Felsorolták, milyen tantárgyakat hány évig tanult, van-e valamiből szakvizsgája. Az előző munkahelyeket is részletesen felsorolták: mettől meddig dolgozott ott, milyen beosztásban, mennyi fizetésért. A hitelesség végett valamennyi bemutatott dokumentum számát, kiadóját, dátumát is feljegyezték. Az 1850-es évek minősítési táblázataiban ezen kívül feljegyezték a minősített személy rövid életrajzát, családi állapotát, és kitértek arra is, ha előző munkahelyein dicséretben részesült, vagy éppen elmarasztalták.

Dicséretet kiérdemelni nehéz volt, de igen kevés az elmarasztaló megjegyzés is. Nagyon kiemelkedő lehetett annak a hibája, akinek ez már rákerült a minősítési lapjára. Így például Horváth Andrást, a győri igazgatási kerület alkalmazottját többszöri figyelmeztetés után amiatt sújtották büntetéssel, mert nem tartotta be a hivatali határidőket, és ez már rákerült lapjára is.¹⁶ Ebner Károly, a nagyszebeni bíróság vizsgálóbiztosa szakmailag ugyan feddhetetlen volt, de arrogáns viselkedéséért mégis figyelmeztetésben részesült.¹⁷ Bertalan Lajos pedig folyamatos hivatali késései miatt fegyelmi büntetést kapott.¹⁸

Az orvosokról is készültek minősítések, amennyiben állami (megyei) intézményben dolgoztak, vagy tisztiorvosok voltak. Az ő minősítésük is ugyanúgy történt, mint a hivatalnokoké. Iskolai végzettségük minden esetben orvosi egyetem volt, csak a legmagasabb iskolai képzettséggel kaphattak tisztiorvosi állást. Hammerschmid József trsztenai (Árva vm.) kerületi orvost azért részesítették dicséretben, mert a szabadságharc alatt Trsztenában saját költségén kórházat állított fel, ahol nemzetiségre való tekintet nélkül osztrák, magyar és orosz katonákat egyformán gyógykezelt — ellenszolgáltatás nélkül.¹⁹

A hivatalnokok között nemesi, kisenemesi származásúakat is találunk. A nemesek hivatalvállalásának okait fentebb már említettük. Ha ők állami szolgálatot vállaltak, akkor ugyanúgy rendelkezniük kellett a szükséges szakképzettséggel, nyelvtudással, és ugyanúgy készültek róluk is minősítési táblák. Így ismerősként találjuk meg Augusz Antalt, aki a szabadságharc után Tolna vármegye királyi biztosa volt. Minősítési táblájából megtudhatjuk, hogy egész élete Tolna vármegyéhez kötődik, pályafutását aljegyzőként kezdte még 1826-ban,

¹⁵ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Moriz Ehler.

¹⁶ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Horváth András.

¹⁷ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Ebner Károly.

¹⁸ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Bertalan Lajos.

¹⁹ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Hammerschmid József.

és fokozatosan jutott fel a ranglétrán.²⁰ Vagy találkozhatunk a szalai Barkóczy család képviselőivel, Antallal és Ferencsel, akik megfelelő jogi végzettséggel megyei igazgatási feladatokat láttak el.²¹

Azonban a felettes hatóság (a helytartóság, a helytartótanácsi osztályok stb.) nemcsak a hivatalnokként tevékenykedőkről várt minősítéseket. A hivatalszolgákról, hivatalsegédekről is készültek minősítések (a korban a hivatalszolga takarítói, karbantartói, mindenes tevékenységet látott el, a hivatalsegéd kicsit magasabb fizetésért dolgozott, és inkább gondnoki teendőkkal foglalkozott). Ezek az emberek szinte kivétel nélkül mind írástudatlanok voltak és többségük hosszú közkatonai szolgálat után került idősebb korára egy-egy hivatalba, sok volt közöttük az invalidus katona. Általában hivatalszolgai teendőiket, igen kis fizetésért, de hiánytalanul ellátták. Ritka kivétel volt Fedorcsák Onofrie, akiről megjegyzik, hogy olyan korlátolt, hogy még hivatalszolgai teendőit sem tudja megfelelően ellátni. (Fedorcsák majdnem 20 évig tüzér volt.)²²

A minősítésekben fontos szempont volt az is, hogyan viselkedik a hivatalnok hivatalon kívül. Akárcsak manapság, akkor is úgy tekintettek a köztisztviselőkre, hogy az államot képviselik, a hivatalban ügyes-bajos dolgait intéző ember a vele szemben ülő hivatalnok ruhájából, külsejéből, magatartásából, modorából alkot képet az államigazgatásról és az államot igazgató felső vezetői rétegről. Fontos volt, hogy a tisztviselők mind hivatalukban, mind hivatalon kívüli tevékenységükben megőrizték méltóságukat, kulturált modorukat, illetlenül, piszkosan, részegen sehol ne jelenjenek meg.

A hivatalnokok szakmai minősítésében legfontosabbnak a szorgalmára és képességeire vonatkozó megjegyzéseket tartották. Ezeket külön is kiemelték, ha az illető kivételes szorgalomról (vagy éppen lustaságról) tett tanúbizonyságot. A hivatalnokok képességeinek jellemzésekor iskolai végzettségét nem minősítették, hiszen az alap volt, hogy a hivatalához szükséges tanulmányai meglegyenek. Viszont megjegyezték, ha valakinek kirívóan jók vagy éppen gyengék voltak a szakmai képességei, feladatát éppen csak képes volt ellátni. Csernyus Istvánról csupa jót írnak, de hibájául róják fel, hogy túlságosan fontos számára, ki mit gondol róla, népszerűségahajász, és ez nem feltétlenül válik munkájának előnyére.²³ Adolf Curry szakmai képzettségével, képességeivel semmi baj, de könnyelműnek és lustának találják.²⁴ Dobránszky Antalt egyenesen eltanácsolja a hivatalvezetője, aki azt írta róla, hogy sem munkájához nem ért, sem hivatalon kívüli magatartása nem megfelelő.²⁵ Érdeemes azonban megjegyezni,

²⁰ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Augusz Antal.

²¹ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Barkóczy Antal; MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Barkóczy Ferenc.

²² MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Fedorcsák Onofrie.

²³ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Csernyus István.

²⁴ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Curry Adolf.

²⁵ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Dobránszky Antal.

hogy egyes esetekben a más hivataloknál készült minősítések teljesen ellenkező véleményt is tartalmazhattak ugyanarról az egyénről.

A minősítési táblák tanulmányozása során megállapítható: a közszolgálati pálya már a 19. században is igen tekintélyes szaktudást és nyelvismereteket igénylő pálya volt, ahol különös hangsúlyt fektettek arra is, hogy a közszolga megjelenése, viselkedése is méltó legyen állásához, helyzetéhez.

A minősítési táblázatok adatait megfelelő módszerekkel feldolgozva és elemezve sok területen hasznosíthatjuk ezt a forrást.

Először is archontológiai adatokat nyerhetünk belőle és egy-egy hivatal teljes tisztikarát összeállíthatjuk.²⁶

A különböző hatóságok személyzeti kimutatásait összevetve megtudhatjuk, milyen jellegű migráció volt az egyes hatóságok között, illetve milyen lehetősége volt egy hivatalnoknak a karrierépítésben. Ezzel párhuzamosan az iskolai végzettségről is képet kaphatunk, azaz következtethetünk az iskolai bizonyítványok, nyelvtudás alapján a hivatalnokréteg képzettségére, műveltségére, sőt, az állami elvárásokat is megismerhetjük.

Mivel sok esetben a családi adatokat is felsorolják, a családkutatók is haszonnal forgathatják ezt a típusú forrást.

A hivatalnokok esetében mindig megnevezik előző munkahelyüket is, ebből következtethetünk a hivatalnokok belső migrációjára, elvándorlására, és más forrásokkal egybevetve vizsgálhatjuk ennek okait is. Ilyen viszonylatban akár a szociológia, az értelmiségkutatás is hasznosíthatja ezeket az adatokat.

Mivel minősítési táblázatokat minden megyei és felsőfokú hatóság iratai között találhatunk, a kutatás bonyolult és hosszadalmas lehet, de ezt megkönnyítik a számítógépes adatbázisok.

3. Személyügyi adatbázis

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára az elmúlt években az adatbázis létrehozására, mint a modern segédletkészítés leginkább használható formáira helyezte a hangsúlyt. Ezek létrehozásakor alapvető követelményként jelenik meg, hogy egymással kompatibilisek, összekapcsolhatók legyenek, illetve hogy valamennyi esetben digitális fotókat lehessen kapcsolni az egyes adatokhoz.

Az Országos Levéltárban jelenleg több különféle adatbázis mellett készül a Magyar Királyi Kancellária iratanyagában őrzött Bach-korszakbeli személyügyi nyilvántartások feldolgozása is. Ennek létrehozásakor elsődleges szempont volt, hogy a későbbiek során más hatóságok (és megyei levéltárak) iratanyagában

²⁶ Ember Győző 18. századi helytartótanácsi alkalmazottaira vonatkozó példa értékű munkája (*Ember Győző: A Magyar Királyi Helytartótanács ügyintézésnek története 1724–1848. Bp. 1940.*) óta számos ilyen mű született, főleg megyei viszonylatban. Ezeket helyhiány miatt itt nem soroljuk fel.

őrzött személyügyi kimutatásokat is fel lehessen dolgozni, az adtbázis kompatibilis legyen más, megyei levéltárakban készülő hasonló adatbázisokkal.

Mint a fentiekben említettük, az adatbázisok eredményesebben és könnyebben használhatók a kutatás számára, ha összekapcsolhatók, és egy közös keresőprogrammal valamennyi, a rendszerbe bekapcsolt adatbázisban egyszerre lehet keresést végezni. Ez az összekapcsolódás a Nemzeti Levéltárban működő E-levéltár informatikusai által kifejlesztett névtérben valósul meg. Különösen jól használható a névtérben a jelen, személyügyi nyilvántartási adatbázis, hiszen valamennyi hivatalnok, aki állami szolgálatot vállalt, feltűnik a különböző hatóságok hivatalainál, települések népesség-összeírásaiban, iskolák névjegyzékeiben, városi könyvekben stb., tehát különböző típusú adatbázisokban is fellelhetjük ugyanazt a személyt.

A személyügyi nyilvántartási adatbázis szerkezetének kialakításában jó alapot jelentettek a minősítési táblák rovatai.

A minősítés általános adatokkal kezdődik:

Felsorolják az illető születési helyét, idejét, családi állapotára vonatkozó adatokat, néha még gyermekei nevét is. Fontosnak tartották, hogy a hivatalnok családos ember legyen, ezzel nőtt a megbízhatósága, illetve az erkölcsös élet alapjának tekintették a családot.

Itt sorolják fel a hivatalnok iskolai végzettségét is; hacsak nem hivatalszolgáról, börtönőrrel stb. volt szó, akkor szinte minden esetben megtaláljuk a jogi végzettséget. Ha az illető később jogi pályát futott be, akkor az egyetemi szintű jogi végzettség elengedhetetlen volt, némelyik jelölt bemutatta a büntetőjogból, polgárjogból, bányajogból szerzett külön bizonyítványait, a bírói vagy ügyvédi szakvizsgáját. Ha az illető a közigazgatásban óhajtott elhelyezkedni, és nem törekedett főtörvényszékekre, akkor elég volt a váradi, pozsonyi vagy kassai, győri jogi akadémia oktatása is. Némelyik hivatalnoknak egyéb iskolai végzettsége is volt, például August István elvégezte a magyaróvári gazdasági iskolát,²⁷ Czweck Ferenc retorikai tanulmányokat folytatott,²⁸ Drexler József földmérést tanult,²⁹ Guitman Imre pedig jogi végzettsége mellett esztétikával, könyveléssel, gazdasági és műszaki tanulmányokkal is foglalkozott.³⁰

Az iskolai végzettség mellett a nyelvtudás volt még igen fontos. Általában a magyar mellett a német és a latin nyelvtudás szinte mindig jelen volt. Az illető születési helyétől függően szlovák, rutén vagy román, néha szerb vagy horvát nyelven is beszélt, és elég jelentős számban beszéltek a hivatalnokok franciául is. Előfordult angol és olasz nyelvtudás, és esetenként ógörög és lengyel is. A cseh tartományokból érkezettek természetesen csehül tudtak. Megfigyelhető azonban, hogy a cseh és szlovák nyelvet a minősítők gyakran összekeverik, és egyszerűen

²⁷ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – August István.

²⁸ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Czweck Ferenc.

²⁹ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Drexler József.

³⁰ MNL OL D 188 – Bach-korszakbeli kimutatások – Guitman Imre.

csak szláv nyelvként utalnak valamelyikre, illetve a szerb és horvát esetében szinonimaként használják az illírt. Mivel nem mindig állapítható meg, pontosan milyen nyelvről van szó, az adatbázisban a szláv illetve illír nyelvet vettük fel.

A következő blokkban a pályafutásra vonatkozó adatokat találjuk. Felsorolják az előző munkahelyeket, szolgálati idő megjelölésével (vagy pontos –tól –ig dátummal, vagy szolgálati évek számával) teszik, és ha az illető magánvállalkozóként, titkárként stb. dolgozott, vagy betegség miatt nem dolgozott, ezt is megjegyzik. A katonai szolgálatot minden esetben feljegyzik. Nem minden esetben, de általában a fizetést is megemlítették, és ami nagyon fontos volt, hogy mikor tette le hivatali esküjét. Néha elég részletes adatokat találhatunk arra nézve, mi volt a pontos munkaköre az illetőnek, hogyan végezte el munkáját. Itt jegyezték fel a munkájára vonatkozó dicséreteket, büntetéseket, mulasztásokat is. A hivatali adatokat az utolsó hivatal vezetőjének minden esetben láttamoznia, dátumoznia kellett, és aláírásával (néhány esetben hivatali pecsétjével is) hitelesítette.

A harmadik blokk voltaképpen a valódi minősítés. Itt – mint már említettük – a legfontosabb szempontok, hogy az illető milyen szorgalommal, milyen képességekkel végzi munkáját, hogyan viselkedik hivatalon belül és azon kívül, illetve a korszak jellemzőjeként a politikai magatartásáról is jellemzést kellett írni. Ezeket a rovatokat alacsony beosztású hivatalnok (például hivatalszolga) esetében legtöbbször ki se töltötték. Előfordult nem egyszer, hogy több minősítéssel rendelkező hivatalnok minősítései teljesen ellenkező képet adnak a hivatalnok jelleméről, képességéről, munkájáról.

Az adatbázis rovatai tehát a fenti blokkokhoz és ezeken belül a fenti kérdőpontokhoz igazodnak.

A hivatalnok nevét az adatbázisban magyarosítva vettük fel, mivel a különböző nyelvű minősítési táblákban más-más keresztnévvel (magyarul és németül is) szerepelnek. A családi adatokat nem vettük fel, ott, ahol ez igen részletes volt, a megjegyzés rovatban feljegyeztük ezt aényt.

Minden esetben felvettük az összes iskolát, illetve iskolai végzettséget, a beszélt nyelveket (de nem jeleztük, hogy ezt milyen szinten beszéli, vagy csak beszéli, de nem használja írásban), valamint az illető összes munkahelyét, ahol tudtuk, a pontos szolgálati idő megjelölésével.

A minősítések szövegesek, ezeket az adatbázisban nem írtuk át eredeti nyelven sem, és fordításban sem, csupán a vezérszavakat jelöltük. Ugyanígy külön rovatban, összefoglalóan jelöljük a kitüntetéseket, elmarasztalásokat, említésre méltó eseményeket stb.

Az adatbázis fontos rovata a jelzet, hiszen a jövőben a jelzet alapján fogjuk összekötni az adatokat a minősítési táblák digitális fotóival.

Jelenleg az adatbázis még készülöben van, hosszú távú terveinkben azonban más hatóságok, és más levéltárak dokumentumainak táblázatait is összekapcsolhatjuk vele, ezért különösen fontossá válik a jelzet alapján történő egyértelmű azonosítás.

STATE SERVICE, PUBLIC SERVICE
IN THE MIDDLE OF THE NINETEENTH CENTURY

by Csilla Tuza
Summary

The working of the state has always been founded upon the services of the literate groups, who played an indispensable role in running the bureaucratic apparatus. With the emergence of the modern state in the Enlightenment era, and the separation of state and church, as well as the different branches of the administration, these social groups were also transformed. It was then that those public servants appeared, who did their work as a profession, in return for pay, and whose position was already dependent on a degree of schooling. In Hungary it was Joseph II who ordered the rating of public officials, an important development for thereafter the career, salary and rewarding of officials was conditioned by their qualification. Qualification forms have survived from all the offices, but these were especially important after the War of Independence in 1848/49, when only such persons were employed who had not been involved in the anti-Habsburg war. In the Hungarian National Archives, the qualification forms from the period of the Bach administration are currently being worked into a database.